

יום השואה – ציות עיוור לסמכות

האם יש מקרים שצריך לסרב לבעלי סמכות?

רקע

יום השואה הוא יום חשוב לכולנו. אנחנו מצווים לזכור את הסבל של העם היהודי בימי השואה הנוראים ואת המשמעות הערכית הרחבה של מה שקרה: היחס לכל אדם באשר הוא אדם.

אחת הנטיות האנושיות הגרועות ביותר שהתגלו בשואה, היא **ציות עיוור לסמכות**. אמנם חברה דמוקרטית אינה יכולה להתקיים ללא ציות לסמכות ולחוקים, אך יש מקרים שהציות לסמכות עלול להיות מסוכן ולפגוע באחרים. בכך נעסוק בפעילות זאת.

הפעילות

לפניכם 7 קטעים (אירועים וקטעי מידע) וכן שאלות לכל אחד מהם. קראו את הקטעים וענו על השאלות.

אירוע 1: מתי דן יתחיל לבכות?

דניאל ויונתן תמיד מחליטים מה לעשות: לאן הולכים לבלות, איפה נפגשים, מתי נפגשים, מי מקובל ומי לא. כל התלמידים בכיתה תמיד מקשיבים להם, ועושים את מה שהם אומרים, או לפחות – לא מתנגדים להם. האמת היא ששניהם גבוהים, חזקים ודי מפחידים...

בוקר אחד החליט דניאל שמשעמם לו. הוא דיבר עם יונתן והודיע לו שצריך להתעלל קצת בדן, נער ביישן, רזה ומבוהל. הם החליטו שכולם יפסיקו לדבר אתו. אם הוא פונה למישהו, אסור לענות לו! בכל הפסקה מישהו אחר יציק לו: פעם יזרקו לו את הילקוט מהחלון, פעם ינעלו אותו בארון, ובפעם אחרת ישפכו עליו שקית מים. המטרה היא לראות מתי דן יישבר ויתחיל לבכות.

דניאל ויונתן הודיעו לכולם שזה מה שהולכים לעשות!

א. האם אתם מכירים מצבים דומים בכיתה? ספרו על כך.

ב. כיצד הייתם נוהגים, אילו הייתם תלמידים בכיתה של דניאל ויונתן? מדוע?

ג. מה דעתכם: האם בכל מקרה צריך לציית לאנשים חזקים או לבעלי סמכות? מדוע?

אירוע 2: זעזוע חשמלי

סטנלי מילגרם, פסיכולוג חברתי ידוע, ביצע ניסוי מפורסם לבדיקת השפעת הסמכות של האדם. לצורך הניסוי הוא פרסם מודעה המבקשת מנחקרים מתנדבים להשתתף בניסוי של זכירה, תמורת שכר של 4.5 דולרים.

40 איש נענו למודעה, והם ייצגו מגוון רחב של גילים ושל עיסוקים. משהגיע כל נחקר אל המעבדה, הוברר לו שאדם נוסף הוזמן לאותה השעה. למעשה, היה זה שחקן ששיתף פעולה עם החוקר.

החוקר הסביר לשניים שמטרת המחקר היא לבדוק את השפעת הענישה על הזכירה. נחקר אחד הוא "המורה" ואחד הוא "התלמיד": "התלמיד" היה השחקן משתף הפעולה ו"המורה" - הנחקר התמים.

"התלמיד" נקשר לכיסא, אשר באמצעותו הוא היה אמור לקבל זעזועים חשמליים כעונש. החוקר ציין שהזעזועים עלולים להכאיב מאוד, אך לא להזיק לרקמות.

"התלמיד" התבקש לחזור על רשימת מילים. החוקר הורה ל"מורה" לתת זעזוע חשמלי ל"תלמיד" לאחר כל שגיאה, ולהעלות את עוצמת הזעזוע משגיאה לשגיאה.

למעשה, התגובות היו מבוטאות, אך ה"מורה" חשב ש"התלמיד" אכן סובל מכאבים. החוקר הורה ל"מורה" להמשיך בניסוי גם כש"התלמיד" סבל מכאבים קשים.

תוצאות הניסוי:

מתוך 40 הנחקרים שהשתתפו בניסוי, 26 המשיכו וצייתו לחוקר עד לרמה הגבוהה ביותר של זעזוע חשמלי!

א. מה דעתכם: האם יש מקרים שצריך לסרב לסמכות? הסבירו.

ב. האם קרה לכם שצייתם 'בצורה עיוורת' לבקשה, לדרישה, של בעל סמכות, אך במחשבה שנייה (או אחרי שעבר זמן) חשבתם שטעיתם, ושהייתם צריכים לסרב לציית? ספרו על כך.

אירוע 3: מסרבים לנתח בעלי-חיים

במגמה לביולוגיה בבית-הספר מנתחים מדי פעם צפרדעים ועכברים. אמנם המורה לביולוגיה מקפידה מאוד שבעלי-החיים לא יסבלו, אך, למרות זאת, כמה תלמידים במגמה מתנגדים לניתוחים האלה.

תלמידים אלה החליטו לסרב לבצע את הניתוחים, וגם ביקשו מכל התלמידים בבית-הספר לחתום על עצומה, הקוראת לתלמידי המגמה לסרב לבצע את הניתוחים בבעלי-החיים. המורה כינסה את כל תלמידי המגמה לביולוגיה והודיעה להם: "אי אפשר ללמד ביולוגיה בצורה כזאת. כל מי שמסרב להשתתף בניתוחים ומפיץ את העצומה - יענשו!".

א. האם אתם מסכימים עם דרכי הפעולה של התלמידים המתנגדים לניתוחים? מדוע?

ב. האם יש הבדל בין אירוע 1 לבין אירוע 2? אם כן, מהו?

מידע

כל מדינה דמוקרטית קובעת חוקים. אולם לחוקים אלה לא יהיה ערך, אם לא יצייתו להם. האדם מטבעו אינו אוהב שיכפו עליו ושיחייבו אותו לציית לחוק, אך הוא מבין שהחוקים נחקקים, כדי להגן עליו ועל החברה שהוא חי בה.

א. מה, לדעתכם, עלול לקרות אם כל אחד ואחת יחליטו מתי לציית לחוק ומתי לסרב לציית לו? הסבירו.

אירוע 4: מרטין לותר קינג

בשנת 1964 זכה מרטין לותר קינג (1929-1968) בפרס נובל לשלום על מאבקו למען שוויון זכויות לשחורים בארצות הברית. הוא נאבק על כך עד שנרצח (בגלל פעילות זאת) בשנת 1968.

במאבקו הפר קינג במופגן חוקים גזעניים, כגון: חוקים של הפרדה בין שחורים ללבנים בתחבורה ציבורית, ואף נשלח לכלא פעמים אחדות בשל כך.

את עמדתו הציג בדברים הבאים:

"אל לנו לשכוח שכל שהיטלר עשה בגרמניה היה 'חוקי'... היה זה 'לא חוקי' לעזור ליהודי גרמניה של היטלר או לתמוך בהם. אף על פי כן אני בטוח שאילו חייתי אז בגרמניה, הייתי עוזר לאחיי היהודים ותומך בהם. אילו חייתי היום בארץ קומוניסטית, שבה עקרונות מסוימים, החשובים לנוצרים, נרמסים, הייתי קורא בגלוי לאי ציות לחוקים אנטי דתיים של הארץ הזאת."

בתרגום חופשי לעברית, M.L King, Why We can't Wait. Harper & Row, NY. 1963, p. 86-87.

א. במדינה דמוקרטית, המייחסת חשיבות עליונה לשלטון החוק, איך ניתן לדעת היכן הגבול בין חוק שצריך לציית לו לבין חוק שאסור לציית לו?

ב. הגדירו (למטה) את גבולות החובה לציית לחוק. היעזרו במידע הבא על **פקודה בלתי חוקית בעליל**.

פקודה בלתי חוקית בעליל, שפוקדים על המשרתים בצבא - אסור לתת אותה ואסור לבצע אותה! דוגמה לפקודה כזאת: מפקד או מפקדת בצבא מורים לחיילים להרוג שבוי. מי שמבצע פקודה בלתי חוקית בעליל - נענש!

גבולות החובה לציית לחוק

במדינה דמוקרטית חשוב לציית לחוק, כדי להגן על החברה ועל המדינה, אך **אסור** לציית לחוק, אם הוא: